

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
з дисципліни
“ЕТНОСОЦІОЛОГІЯ”
(для бакалаврів)**

МАУП

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2013

Підготовлено професором кафедри соціології *А. М. Львовчкіною*

Затверджено на засіданні кафедри соціології
(протокол № 22 від 25.12.09)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

Львовчкіна А. М. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни “Етносоціологія” (для бакалаврів). – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2013. – 32 с.

Методичні рекомендації містять пояснювальну записку, тематичний план, зміст дисципліни “Етносоціологія”, питання для самоконтролю, теми рефератів, а також список літератури.

- © Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2013
- © ДП «Видавничий дім «Персонал», 2013

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

У сучасних умовах глобалізації суспільства, конструювання соціальної взаємодії у повсякденному і професійному житті не може відбуватися без урахування етносоціологічних та етнопсихологічних чинників. У курсі навчальної дисципліни “Етносоціологія” розглядається термінологічний та понятійний апарат, характерні риси основних напрямків сучасної етносоціологічної науки, а також особливості проведення емпіричних досліджень у цій галузі. Отже, курс вивчення “Етносоціології” поєднує у собі теоретичний та практичний напрямки, тобто академічну теоретичну етносоціологію із етносоціологією практичною, яка потрібна не тільки соціологам, а й психологам, політикам, етнологам, які вирішують такі практичні питання, як: профілактика та вирішення етнічних конфліктів; налагодження міжетнічних стосунків; формування толерантного ставлення до інших етносів тощо. У свою чергу, теоретико-методологічне підґрунтя етносоціології формує концепцію вирішення практичних питань етносоціології. З цього випливають мета та основні завдання курсу навчальної дисципліни “Етносоціологія”.

Мета вивчення дисципліни “Етносоціологія” – забезпечення професійної компетентності студентів у сфері цієї наукової дисципліни і підготовка їх до високопрофесійної діяльності в умовах міжетнічної взаємодії в усіх сферах суспільного життя.

Курс складається із двох змістовних модулів: I – Етносоціологія як розділ соціологічної науки, II – Прикладні проблеми етносоціології.

Студенти, спираючись на набуті знання з курсу “Соціологія”, мають засвоїти основні концептуальні підходи етносоціології, особливості її становлення і розвитку у вітчизняній та зарубіжній науці та специфіку процедури дослідження у вивченні етносоціальних проблем.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
дисципліни
“ЕТНОСОЦІОЛОГІЯ”

Номер теми	Назва змістового модуля та теми	Кількість годин, з них:						
		Лекції (Л)	Семінар. зан. (СЗ)	Практ., лаб. зан. (ПЗ, ЛЗ)	Інд.-конс. роб. (ІКР)	Сам. роб. студ. (СРС)	Форма контролю	Примітка
	Змістовий модуль I. Етносоціологія як розділ соціологічної науки. Предмет та завдання етносоціології	2				2	у	
1	Методи дослідження у етнічній соціології	8	4			2	ср	
2	Етнічні спільноти та ареали	4	2			2	пк	
3	Етногенез	4	2			2	к	
4	Етнонаціональна структура суспільства	4	4			2	у	
	Змістовий модуль II. Прикладні проблеми етносоціології. Націоналізм як соціологічна проблема	6	4			2	кр	
5	Міжетнічна взаємодія та етнокультурні процеси	4	4			2	т	
6	Етнічна ідентичність та міжетнічні відносини	4	4			2	ср	
7	Етномовні процеси	4	4			2	у	
8	Етнополітика та міграція	4	4			2	кр	
9	Міжетнічні конфлікти та їх врегулювання	4	4			4	к	
Разом годин: 108		48	36			24		

Зміст
дисципліни
“ЕТНОСОЦІОЛОГІЯ”

Змістовий модуль І. Етносоціологія як розділ соціологічної науки

Тема 1. Предмет та завдання етносоціології

Предмет і об'єкт етносоціології. Визначення етносоціології як науки. Історія виникнення та розвитку етносоціології. Основні функції етносоціології. Місце етносоціології в системі наук: етнології, етнографії, етнічної психології, етнолінгвістики. Сучасні концепції та напрямки етнічної соціології. Місце етносоціології у прогнозуванні етносоціальних процесів і міжетнічних процесів.

Мета: Скласти поняття про етносоціологію, як про науку. Визначити її предмет, об'єкт та завдання.

Методичні вказівки. Перш за все, потрібно визначити предмет та об'єкт етносоціології та дати їй визначення. Етносоціологія — це наука, що досліджує параметри соціальної структури народів (в етнічному, а не політичному значенні терміну), вагомі явища культури різних етносів, взаємообумовленість змін у культурі, зокрема у мові, побуті, етнічних орієнтаціях, закономірності й особливості міжетнічних стосунків. Одним із головних завдань етносоціології є з'ясування механізму відтворення етнічних явищ, їх взаємодії з суспільними явищами того чи іншого соціального організму.

Потім треба визначити, що етносоціологія є міждисциплінарною наукою, яка виникла на межі соціології та етнографії (етнології). Її предметом стали соціологічно релевантні зв'язки та відносини у середовищі етнічних спільнот як соціумів (систем) та за їхніми межами, а також при взаємодії одних з іншими. Якщо говорити про історію виникнення та розвитку етносоціології, то тут варто зазначити, що етносоціологія як окрема галузь соціологічних знань почала формуватися у 20–30 рр. ХХ ст. у Німеччині та США. На території колишнього Радянського Союзу вона виокремлюється у 1960–1970 роки.

Основними функціями етносоціології є теоретико-когнітивна, прогностична та просвітницька. Говорячи про міждисциплінарні зв'язки етносоціології, варто зазначити, що вона пов'язана

із такими науками, як етнологія, етнографія, етнічна психологія, етнолінгвістика. Сучасні концепції та напрямки етнічної соціології розглядаються в Україні у таких наукових закладах, як Центрі етносоціальних та етнополітичних досліджень, Інституті соціології НАН України, відділі етносоціології Інституту мистецтва, фольклору та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, науково-дослідницькій групі філософії, соціології, етносу і нації Інституту філософії НАН України, Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Національному університеті “Кієво-Могилянська Академія” та у Міжнародному Соломоновому університеті. І, на завершення, потрібно зауважити, що етносоціологія посідає важливе місце у прогнозуванні етносоціальних і міжетнічних процесів.

Словникова робота: етносоціологія, етнографія, етнологія, соціологія, соціум, етнічні спільноти.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Що складає предмет етносоціології?
2. Що є об'єктом етносоціології?
3. Які завдання етносоціології на сучасному етапі?
4. Дайте визначення етносоціології як науці.
5. Коли і де виникла наука етносоціологія?
6. Як розвивалася зарубіжна етносоціологія?
7. Як розвивалася етносоціологія на теренах нашої країни?
8. У чому полягають функції етносоціології?
9. Яке місце посідає етносоціологія в системі наук: етнології, етнографії, етнічної психології, етнолінгвістики?
10. Визначте сучасні концепції етносоціології.
11. Які існують напрямки етнічної соціології?
12. Яке місце посідає етносоціологія у прогнозуванні етносоціальних процесів?
13. Яке місце посідає етносоціологія у прогнозуванні міжетнічних процесів?

Творчі завдання та проблемні ситуації

1. Визначте, які складності у розвитку етносоціології як науки можна відзначити за часи її формування у Радянському Союзі, починаючи з 60-х років минулого століття.
2. Визначте на ваш погляд головні завдання етносоціології на різних етапах її розвитку як у зарубіжжі, так і у нашій вітчизняній, як у Радянську добу, так і в незалежній Україні.

3. Опишіть розвиток зарубіжної етносоціології.
4. Опишіть розвиток етносоціології в Україні.
5. Визначте сучасні проблеми етносоціології, як практичної дисципліни.

Теми рефератів

1. Предмет, об'єкт і завдання етносоціології.
2. Етносоціологія як наука.
3. Історія виникнення та розвитку етносоціології.
4. Функція етносоціології.
5. Етносоціологія в системі наук: етнології, етнографії, етнічної психології, етнолінгвістики.
6. Сучасні концепції та напрямки етнічної соціології.
7. Місце етносоціології у прогнозуванні етносоціальних та між-етнічних процесів.
8. Розвиток зарубіжної етносоціології.
9. Розвиток етносоціології в Україні.
10. Сучасні проблеми етносоціології.

Література[2; 19; 20; 31; 55]

Тема 2. Методи досліджень у етнічній соціології

Соціологічні дослідження, як спосіб вивчення соціально-етнічних відносин у суспільстві. Методологічні проблеми етносоціологічного дослідження. Методи відбору респондентів в етносоціології: метод “фільтра”, метод “снігової кулі”, метод відбору за непрямими ознаками. Особливості опитування. Проблема подолання культурної дистанції під час опитування. Джерела етносоціологічної інформації. Особливості аналізу та концептуалізації зібраної інформації. Методики соціологічного аналізу соціально-етнічної ситуації у суспільстві. Застосування шкали Богардуса у етносоціологічному дослідженні. Метод вільного опису у етносоціологічних дослідженнях.

Мета. Визначити методи дослідження у етнічній соціології як теоретичній, так і практичній дисципліні. Навчитися застосовувати конкретні етносоціологічні методики.

Методичні вказівки. Перш за все потрібно наголосити на тому, що соціологічні дослідження це — спосіб вивчення соціально-етнічних відносин у суспільстві. Потім потрібно розглянути методологічні проблеми етносоціологічного дослідження, де аналізуються

принципи дослідження, методи відбору респондентів в етносоціології: метод “фільтра”, метод “снігової кулі”, метод відбору за непрямими ознаками. Крім того, важливо зупинитися на особливостях опитування та проблемі подолання культурної дистанції під час опитування. Далі визначаються джерела етносоціологічної інформації та особливості аналізу і концептуалізації зібраної інформації. Дуже важливим є детальний аналіз методики соціологічного аналізу соціально-етнічної ситуації у суспільстві та застосування цих методик на практиці.

Варто звернути увагу на дослідження етнічних стереотипів методом “підбору рис” та “вільного описування”. Тут треба наголосити, що майже одночасно з аналізом етнічних взаємовідносин за допомогою природного експерименту, почалось лабораторне вивчення етнічних стереотипів. Першим таким дослідженням вважається експеримент, проведений у США в 1933 році Катцем та Брейлі. Попередньо дослідниками було складено список характеристик особистості. Піддослідним (студентам Принстонського університету) пропонувалось вибрати із 84 зафіксованих у списку рис особистості такі, які з їхньої точки зору найбільш характерні для кожної із десяти національних груп: американців, англійців, китайців, німців, євреїв, італійців та ін. Сукупність рис, що вибиралась піддослідними для характеристики того або іншого етносу і становила, з точки зору авторів методики, існуючий у американському суспільстві стереотипний образ певної національної групи.

Варіант методики, що запропонували Катц і Брейлі, у своїй первинній формі вже майже не застосовується. Він трансформувался у створення “вільних портретів”, тобто у самостійне довільне формулювання респондентами набору типових характеристик будь-якої етнічної групи. Число якостей, що повинен назвати піддослідний у залежності від мети експерименту, може бути або обмеженим (наприклад, трьома чи десятьма), або довільним і необмеженим.

Існує також варіант методики, коли експериментатор у інструкції підкреслює можливість вживання у вільному описуванні не тільки рис характеру та ознак, характерних з точки зору респондента для певної етнічної групи особливостей поведінки, мови, зовнішнього вигляду, одягу, кухні, тощо. Інформація отримана за допомогою такої техніки дає можливість скласти більш цілісний та різнобічний образ (стереотип) будь-якого етносу, що існує у будь-якого народу.

Надзвичайно важливим є вивчення технології застосування модифікованого варіанту шкали соціальної дистанції. Шкала соціальної дистанції була запропонована Е. Богардусом у 1925 році. Вона спрямовувалась на визначення установки індивіду, що демонструє ставлення до певної етнічної групи. У 1959 році Е. Богардусом був запропонований спеціальний бланк шкали соціальної дистанції (за національною ознакою).

Шкала соціальної дистанції Е. Богардуса

№	Категорія	Національність				
		Нім-ці	Поля-ки	Анг-лійці	Амери-канці	...
1	До тісної спорідненості завдяки шлюбу					
2	До членства у моєму клубі, як особистого друга					
3	До проживання на моїй вулиці, як сусіда					
4	До роботи за моєю професією					
5	До громадянства у моїй країні					
6	У моїй країні, тільки як інтуриста					
7	Бажав би не бачити у моїй країні					

Із запропонованих варіантів, підослідному пропонувалось зробити помітку на тому рівні соціальної дистанції, яка б його найбільш влаштувала. Вітчизняні вчені запропонували адаптований до наших умов бланк модифікованого варіанту шкали соціальної дистанції.

№	Соціальна роль	Етнічна група				
		Росі-яни	Украї-нці	Біло-руси	Німці	...
1	Чоловік (дружина)					
2	Сусід					
3	Друг					
4	Колега					

5	Керівник виробництва					
6	Житель мого району					
7	Громадянин моєї країни					

Вибір етнічних груп може варіюватися у залежності від регіону, у якому проводиться дослідження та поставлених завдань. Список соціальних ролей також може бути доповнений, якщо це відповідає цілям дослідження.

Інструкція: потрібно відзначити усі соціальні ролі, що респондент згоден надати типовим представникам певної етнічної групи.

Обробка результатів проводиться таким чином: обчислюється сума плюсів окремо у кожній колонці. Цей показник характеризує ступінь прийняття респондентом різних етнічних груп. Величина його знаходиться у інтервалі від 0 (при найменш доброзичливому ставленні і, відповідно, найбільшій соціальній дистанції) до 7 (що свідчить про виражене доброзичливе ставлення до представників даного етносу). Відповідно, усі етнічні групи можуть бути проанговані за допомогою даного показника за ступенями їх прийнятності для респондента.

Якісний аналіз бланку дає інформацію про те, представники яких національних груп є найбільш бажаними у певній ролі, а представники яких, навпаки — неприйнятні (порядковий аналіз). Аналіз по колонкам показує, які ролі підслідний вважає можливим запропонувати представниками певної етнічної групи, а які ні.

Шкала Е. Богардуса та її чисельні модифікації рідко застосовуються для аналізу етнічних установок окремо взятого підслідного. Як правило, вона використовується для вивчення різних аспектів етнічної свідомості на репрезентативній виборці певної етнічної групи.

У зв'язку з цим, усі описані показники обчислюються за допомогою методів математичної статистики, а у найпростішому випадку — з допомогою знаходження міри центральної тенденції (середнього арифметичного) та ступеню стандартного відхилення.

На завершення варто провести пілотажне дослідження за шкалою Богардуса.

Словникова робота: метод “фільгра”, метод підбору рис, метод вільного опису, метод “снігової кулі”, шкала соціальної дистанції Е. Богардуса, метод відбору за непрямыми ознаками.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Опишіть методи відбору респондентів в етносоціології: метод “фільтра”, метод “снігової кулі”.
2. У чому полягає метод відбору за непрямими ознаками?
3. У чому полягають особливості соціологічного опитування?
4. Як вирішити проблему подолання культурної дистанції під час опитування?
5. Назвіть джерела етносоціологічної інформації.
6. У чому полягають особливості аналізу та концептуалізації зібраної інформації?
7. Опишіть методики соціологічного аналізу соціально-етнічної ситуації у суспільстві.
8. Опишіть процедуру застосування шкали Богардуса у етносоціологічному дослідженні.
9. Опишіть процедуру застосування методу вільного опису у етносоціологічних дослідженнях.
10. Дайте загальну характеристика основних методів етнопсихології.

Творчі завдання та проблемні ситуації

1. Застосувати модифікований варіант шкали Е. Богардуса у дослідженні етностереотипів студентів.
2. Застосувати метод “вільного опису” у вивченні етнічних стереотипів.
3. Наведіть приклади соціологічних досліджень, що проводяться при вивченні соціально-етнічних відносин у суспільстві ?
4. У чому полягають методологічні проблеми етносоціологічного дослідження?

Теми рефератів

1. Соціологічні дослідження, як спосіб вивчення соціально-етнічних відносин у суспільстві.
2. Методологічні проблеми етносоціологічного дослідження.
3. Методи відбору респондентів в етносоціології.
4. Особливості опитування.
5. Проблема подолання культурної дистанції під час опитування.
6. Джерела етносоціологічної інформації.
7. Особливості аналізу та концептуалізації зібраної інформації.

8. Методики соціологічного аналізу соціально-етнічної ситуації у суспільстві.
9. Застосування шкали Богардуса у етносоціологічному дослідженні.
10. Соціологія і сучасне суспільство.

Література [1; 7; 9; 19; 24; 26; 31; 55]

Тема 3. Етнічні спільноти та ареали

Загальнометодологічні підходи до вивчення етносоціальних спільнот. Сутність категорій “етнос” і “нація” та їх роль у дослідженні етнічних спільнот. Сутність понять: сбетнос, етнікос, ареал етнічний, етнічна батьківщина. Історико-етнографічні області (райони). Етнічна спільнота. Етнічна група. Етнолінгвістична група. Етнографічна група. Етноконфесійна група. Етнічний анклав. Діаспора. Поняття про національні та етнічні меншини та псевдомешини. Проблеми співіснування етнічних меншин. Діаспора як етносоціальний феномен і об’єкт соціологічного дослідження. Українська діаспора.

Мета. З’ясувати поняття про етносоціальні спільноти.

Методичні вказівки. На початку розгляду матеріалу потрібно проаналізувати загальнометодологічні підходи до вивчення етносоціальних спільнот, а також з’ясувати сутність категорій “етнос” і “нація”, і їх роль у дослідженні етнічних спільнот.

Етнос — від грецької плем’я, народ — це стійка сукупність людей, які мають загальні відносно стабільні особливості культури та психіки, а також вирізняються усвідомленням своєї єдності та відмінності від усіх інших подібних утворень.

Грецьке слово “етнос” послужило основою назви окремої галузі психології — психології етносу або, як це звучить у працях одного із засновників етнопсихології В. Вундта — “психології народів”. Також це слово стало основою назви таких дисциплін як етносоціологія, етнологія та етнографія.

Другим важливим поняттям є поняття “нація”. Нація — духовно-психологічна спільність, заснована на територіально-економічній та історико-культурній єдності. Нація, зазначають дослідники, як форма етнічної спільності, склалась на відносно пізньому етапі історичного розвитку людства. Виникнення націй пов’язане із періодом становлення капіталізму. Отже, хоч нації і існують у сучасних суспільствах, як найбільш розповсюджені форми етнічної спільнос-

ті, але окрім них існують і такі різновиди етнічних спільнот, як народність, національна група та інші.

Далі розглядається сутність понять: сбетнос, етнікос, ареал етнічний, та етнічна батьківщина, яка є невід’ємною частиною етнічної та національної ідентичності. Після цього розглядаються історико-етнографічні області, або як їх ще називають – райони.

Окремо також потрібно визначити такі поняття, як “етнічна спільнота”, “етнічна група”, “етнолінгвістична група”, “етнографічна група”, “етноконфесійна група”, “етнічний анклав” та “діаспора”. Під час визначення поняття “діаспора” розглядаються проблеми співіснування етнічних меншин та аналізується це поняття як етносоціальний феномен і об’єкт соціологічного дослідження. Завершується розгляд теми аналізом поняття про національні та етнічні меншини та псевдоменшини.

Словникова робота: етнос, нація, субетнос, етнікос, ареал етнічний, етнічна батьківщина, історико-етнографічні області (райони), етнічна спільнота, етнічна група, етнолінгвістична група, етнографічна група, еноконфесійна група, етнічний анклав, діаспора, національні та етнічні меншини, псевдоменшини.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Визначте загальнометодологічні підходи до вивчення етносоціальних спільнот.
2. У чому полягає сутність категорій “етнос” і “нація” та їх роль у дослідженні етнічних спільнот?
3. Визначте поняття: сбетнос, етнікос, ареал етнічний.
4. Дайте визначення поняттю “етнічна батьківщина”.
5. Що таке історико-етнографічні області (райони)?
6. Дайте визначення поняттям: “етнічна спільнота”, “етнічна група”, “етнолінгвістична група”, “етнографічна група”, “етноконфесійна група”.
7. Що таке “етнічний анклав”?
8. Дайте визначення поняттю “діаспора”.
9. Що таке національні та етнічні меншини та псевдоменшини?

Творчі завдання та проблемні ситуації

1. У чому полягають проблеми співіснування етнічних меншин?
2. Опишіть діаспору, як етносоціальний феномен і об’єкт соціологічного дослідження.
3. Дайте характеристику українській діаспорі у різних країнах.

Теми рефератів

1. Загальнометодологічні підходи до вивчення етносоціальних спільнот.
2. Сутність категорій “етнос” і “нація” та їх роль у дослідженні етнічних спільнот.
3. Сутність понять: сбетнос, етнікос, ареал етнічний.
4. Поняття про етнічну батьківщину.
5. Поняття про історико-етнографічні області (райони).
6. Етнічна спільнота як категорія етносоціології.
7. Етнічна група як етносоціологічне поняття.
8. Основні поняття етносоціології.
9. Поняття про національні та етнічні меншини та псевдоменишини.
10. Проблеми співіснування етнічних меншин.

Література [3; 4; 5; 10; 12; 13; 19; 34; 51; 55]

Тема 4. Етногенез

Поняття про етногенез. Процес етногенезу та його фази. Підходи до визначення фаз етногенезу. Концепція етногенезу Л. Гумільова. Поняття про етногонію. Етнічне походження. Етногенетична міксація як етнотрансформаційний процес. Етнічна історія як науковий напрямок, що досліджує процеси етногенезу.

Мета. Сформувати поняття про етногенез.

Методичні вказівки. Розпочинаючи роботу над темою “етногенез”, потрібно визначити сутність самого поняття “етногенезу” як сукупність історичних явищ і процесів, пов’язаних із формуванням специфічних людських спільнот — етносів, що володіють сталими ознаками, які проявляються в особливостях культури, психології, господарювання.

Далі розглядається процес етногенезу та його фази, а також аналізуються підходи до визначення фаз етногенезу та концепція етногенезу Л. Гумільова. Також потрібно проаналізувати поняття про етногонію, а також “етнічне походження”. Потрібно також проаналізувати поняття “етногенетична міксація”, що розглядається як етнотрансформаційний процес.

Окремо вивчається етнічна історія, як науковий напрямок, що досліджує процеси етногенезу.

Словникова робота: етногенез, фази етногенезу, етногонія, етнічне походження, етногенетична міксація, етнотрансформаційний процес.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Що означає поняття “етногенез”?
2. Назвіть фази етногенезу?
3. Які існують підходи до визначення фаз етногенезу.
4. Що означає поняття “етногонія”?
5. Поясніть сутність поняття “етнічне походження”.
6. Яка наука досліджує процеси етногенезу?

Творчі завдання та проблемні ситуації

1. Проаналізуйте концепцію етногенезу Л. Гумільова.
2. Розгляньте феномен етногенетичної міксації як етнотрансформаційний процес.

Теми рефератів

1. Поняття про етногенез.
2. Процес етногенезу та його фази.
3. Підходи до визначення фаз етногенезу.
4. Концепція етногенезу Л. Гумільова.
5. Поняття про етногонію.
6. Етнічне походження.
7. Етногенетична міксація як етнотрансформаційний процес.
8. Етнічна історія як науковий напрямок, що досліджує процеси етногенезу.
9. Діаспора, як етносоціальний феномен і об’єкт соціологічного дослідження.
10. Українська діаспора.

Література: основна [2; 4; 5; 19 31; 51; 55]

Тема 5. Етнонаціональна структура суспільства

Поняття про поліетнічну та моноетнічну країну. Етнонаціональна структура суспільства, як сукупність етнічних спільнот. Державна етнополітика та соціально економічний розвиток. Етнонаціональна структура України.

Мета. Сформувати поняття про поліетнічну і моноетнічну країну та про етнонаціональну структуру суспільства як структуру етнічних спільнот.

Методичні вказівки. Означену тему потрібно розглядати виходячи з того, що етнопонаціональна структура суспільства — це сукупність етнічних спільнот (етнос, нація, етнічна меншина, національна меншина, новітні емігрантські спільноти тощо), які перебувають у стійких й упорядкованих зв'язках між собою. Останні обумовлюються соціально-економічною природою суспільства, відносинами класів і інших соціальних груп, системою розподілу праці, яка склалася на той чи інший історичний період. Етнопонаціональна структура — досить стійка, але разом із тим вона може змінюватися під впливом соціальних, економічних та політичних факторів.

Також варто відзначити, що етнопонаціональна структура — явище притаманне поліетнічним країнам, до яких згідно існуючої класифікації належать країни, у яких інші ніж титульна етнічні спільноти перевищують 10 % усього населення. Україна також належить до поліетнічних країн, оскільки громадяни не українського етнічного походження складають близько 28 % її населення.

Словникова робота: поліетнічна країна, моноетнічна країна, етнопонаціональна структура суспільства, етнічні спільноти, державна етнополітика.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Назвіть ознаки поліетнічної країни.
2. Назвіть основні ознаки моноетнічної країни.
3. Що означає поняття “етнопонаціональна структура суспільства”?
4. Як впливає державна етнополітика на соціально економічний розвиток?
5. До якого типу країн (моноетнічних чи поліетнічних) належить Україна?
6. Опишіть державну етнополітику, яку проводить Україна.

Творчі завдання та проблемні ситуації

1. Проаналізуйте етнопонаціональну структуру України.
2. Наведіть приклади моноетнічних країн.
3. Наведіть приклади поліетнічних країн.

Теми рефератів

1. Поняття про поліетнічну країну.
2. Поняття про моноетнічну країну.
3. Етнопонаціональна структура суспільства, як сукупність етнічних спільнот.

4. Державна етнополітика та соціально економічний розвиток.
5. Етнонаціональна структура України.
6. Етнонаціональна структура країн ближнього зарубіжжя.
7. Етнонаціональна структура США.
8. Етнонаціональна структура Росії.
9. Державна етнополітика України.
10. Етноклас.

Література [2; 10; 12; 13; 19; 41; 55]

Змістовий модуль II. Прикладні проблеми етносоціології

Тема 6. Націоналізм як соціологічна проблема

Поняття про націоналізм у вітчизняній і світовій науці. Націоналізм, як ідеологія і політика. Національне питання, як проблема соціальної рівності. Націоналізм і буденна свідомість. Соціально-етнічні процеси в сучасній Україні: стан та проблеми. Соціальне управління соціально-етнічними процесами.

Мета. З'ясувати підходи до визначення поняття “націоналізм”, як соціологічної проблеми.

Методичні вказівки. Розгляд і вивчення теми варто почати з того, що націоналізм — це явище досить складне і неоднозначне. Негативними рисами націоналізму є звеличення власної нації та протиставлення її іншим, а також розпалювання національної ворожнечі.

Прикладом негативно-деструктивної дії етноцентризму може бути ситуація, що склалася у Нагірному Карабасі. Як вважають азербайджанські вчені, конфлікту у Нагірному Карабасі передувала тотальна обробка свідомості вірменів через засоби масової інформації у дусі національної нетерпимості та національного егоїзму. Особливо сильного впливу зазнала молодь. Нові покоління вірменів виховувались на тюркофобії та стереотипах, що формують уявлення про мусульман взагалі та азербайджанців зокрема, як про варварів та довічних ворогів вірменів. Але це не тільки не відповідало традиціям взаємовідносин між народами-сусідами, про що свідчать чисельні “змішані” шлюби між вірменами та азербайджанцями, а також і духовному досвіду вірменського народу, ідеям, думкам та уявленням його класиків та суспільних діячів.

Стійкими та небезпечними можуть бути також стереотипи, що побудовані на міфах. Прикладом стереотипів, побудованих на міфах може бути серйозний аналіз так званих “Протоколів сіонських

мудреців” як істинного документу, та висновки з нього про єврейський народ, як народ аморальний, хоча давно доведено, що “Протоколи...” — це фальшивка, а не документ. Насправді, євреї як народ, не могли бути аморальними. Гарантом цього слугувала іудейська релігія, що сповідувала єдиного Бога. Завдяки своїй релігії євреї вирізнялись вже у дохристиянські часи високою моральністю та слідуванню Закону.

У сучасній науці націоналізм визначається як комплекс уявлень і переконань, що виражає ототожнення з певною національною спільнотою та як різновид політичної ідеології, в якій нація розглядається як найважливіша цінність. Націоналізм, підкреслює німецький дослідник Т. Шідер, завжди має на увазі націю, а не суспільну групу, зорієнтовану тільки релігійно або соціально.

Словникова робота: націоналізм, національне питання, соціальна рівність, соціально-етнічні процеси, соціальне управління соціально-етнічними процесами.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Як визначається поняття про націоналізм у вітчизняній науці?
2. Як визначається поняття про націоналізм у світовій науці?
3. Що являє собою націоналізм як ідеологія?
4. Що являє собою націоналізм як політика?
5. Як визначається поняття “націоналізм” у буденній свідомості українців?
6. Які соціально-етнічні процеси відбуваються в сучасній Україні?

Творчі завдання та проблемні ситуації

1. Яке визначення мало поняття “націоналізм” за часів існування Радянського Союзу?
2. Підготуйте доповідь на тему: “Національне питання як проблема соціальної рівності”.
3. Підготуйте реферат на тему: “Соціально-етнічні процеси в сучасній Україні: стан та проблеми. Соціальне управління соціально-етнічними процесами”.
4. Підготуйте доповідь на тему: “Націоналізм і буденна свідомість”.

Теми рефератів

1. Поняття про націоналізм у вітчизняній науці.
2. Поняття про націоналізм у світовій науці.
3. Націоналізм, як ідеологія і політика.

4. Національне питання, як проблема соціальної рівності.
5. Націоналізм і буденна свідомість.
6. Соціально-етнічні процеси в сучасній Україні: стан та проблеми.
7. Соціальне управління соціально-етнічними процесами.
8. Подолання негативних тенденцій у міжнаціональних стосунках.
9. Націоналізм і патріотизм: сучасні концепції.
10. Національна нетерпимість та засоби її подолання.

Література [21; 28; 29; 31; 33; 48]

Тема 7. Міжетнічна взаємодія та етнокультурні процеси

Поняття про міжетнічну взаємодію. Етнопсихологічна та етнокультурна дистанція. Етнічна асиміляція. Міжетнічна інтеграція. Міжетнічний конфлікт та міжетнічна толерантність. Маргінальність та маргіналізація. Багатокультурність. Культурна адаптація. Етнокультурний простір України.

Мета. Сформувати поняття про етнокультурні процесам та міжетнічну взаємодію.

Методичні вказівки. Розпочинаючи вивчати тему, перш за все потрібно з'ясувати поняття про міжетнічну взаємодію, яке було введено у вітчизняну етнологічну науку у 1991 році і означало взаємодію представників різних етносів, що проживають у межах одного етнополітичного організму (держави), через безпосередні та опосередковані контакти на індивідуальному і груповому рівнях у всіх сферах суспільного життя, у результаті яких здійснюється обмін етнічною інформацією і під впливом котрих формуються уявлення один про одного (етнічні стереотипи), коригуються уявлення про самих себе (етнічні автостереотипи) та формується відповідальна етнонаціональна ситуація в країні. Важливими також є поняття “етнопсихологічна” та “етнокультурна” дистанція — поняття, що характеризує ступінь близькості або відчуження етнічних груп. Етнопсихологічна дистанція є похідною від соціальної дистанції і виражається, головним чином, через установаження межі між “ми” і “вони” (не такі як “ми”).

Далі розглядаються наступні поняття: “етнічна асиміляція”, “міжетнічна інтеграція”, “міжетнічний конфлікт”, “міжетнічна толерантність”, “маргінальність”, “маргіналізація”, “багатокультурність”,

“культурна адаптація”. На завершення аналізується етнокультурний простір України.

Словникова робота: міжетнічна взаємодія, етнопсихологічна дистанція, етнокультурна дистанція, етнічна асиміляція, міжетнічна інтеграція, міжетнічний конфлікт, міжетнічна толерантність, маргінальність, маргіналізація, багатокультурність, культурна адаптація.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Як визначається поняття “міжетнічна взаємодія”?
2. Що означає поняття “етнопсихологічна дистанція”?
3. Що означає поняття “етнокультурна дистанція”?
4. Дайте визначення поняттю “етнічна асиміляція”.
5. Що таке міжетнічна інтеграція?
6. Міжетнічний конфлікт та міжетнічна толерантність.
7. Що означають поняття “маргінальність” та “маргіналізація”.
8. Дайте визначення поняттю “багатокультурність”.
9. Що таке культурна адаптація?

Творчі завдання та проблемні ситуації

1. Виміряйте соціальну дистанцію за шкалою Богардуса між членами вашої групи (або будь-якої іншої групи) та представниками інших етносів (на вибір).
2. Опишіть етнокультурний простір України.
3. Наведіть приклади культурної адаптації.

Теми рефератів

1. Поняття про міжетнічну взаємодію.
2. Етнопсихологічна та етнокультурна дистанція.
3. Етнічна асиміляція.
4. Міжетнічна інтеграція.
5. Міжетнічний конфлікт та міжетнічна толерантність.
6. Маргінальність та маргіналізація.
7. Багатокультурність.
8. Культурна адаптація.
9. Етнокультурний простір України.
10. Теорія культурного поділу праці.

Література [2; 3; 16; 19; 43; 48; 49; 51]

Тема 8. Етнічна ідентичність та міжетнічні відносини

Поняття про етнічну ідентичність. Підходи до розуміння етнічної ідентичності і національної самосвідомості. Етнічна самосвідомість та її структура. Етапи становлення етнічної ідентичності. Соціальні фактори формування етнічної самосвідомості.

Основні підходи до міжетнічних відносин. Детермінанти міжетнічних відносин: історичні, політичні, соціально-структурні, культурні, психологічні, ситуативні. Механізми міжгрупового сприйняття у міжетнічних стосунках. Етноцентризм, як соціально-психологічне явище. Властивості та механізми формування етнічних стереотипів та етнічного упередження. Толерантність у міжетнічних відносинах.

Мета. Сформуванати поняття про етнічну ідентичність, або ж – про національну самосвідомість.

Методичні вказівки. Розгляд теми потрібно розпочати з того визначення, що нація існує насамперед завдяки самосвідомості її людей, їх самоототожненню зі своєю культурою. Національна самосвідомість, або почуття етнічної ідентичності, лежить у основі національного характеру. Це, як зазначалось у попередньому розділі, дає підставу вважати націю психологічним видом на відміну від біологічного виду тварин. Отже, кожен індивід є національним, поперше, об'єктивно, а по-друге, суб'єктивно, свідомо, оскільки визнає себе частиною тієї чи іншої нації, ідентифікує себе з нею. Без цього нація не може бути повноцінною. Через самосвідомість, ціннісні орієнтації. Традиції, національна сутність проявляється більш конкретно, ніж через об'єктивні чинники. Отже, кожна людина у найбільшій мірі національна через те, що усвідомлює свою належність до нації, ідентифікує себе з цілим.

Саме національна самосвідомість допомагає людям вистояти як нації, зберегти свою мову, культуру та навіть, як у євреїв, повернути собі свою державність. Держава Ізраїль не існувала майже дві тисячі років і була відновлена у 1948 році. Україна, як і деякі інші держави, що належали до СРСР майже ніколи не мала своєї державності. Самостійною державою вона стала після розвалу СРСР, а у 2001 році відзначила перше 10-річчя своєї незалежності. Україні ще належить подолати непростий шлях, перш ніж вона зможе заявити про себе як могутня держава з потужною економікою та здоровою нацією.

Під час формування “єдиної нації — радянського народу” усі нації на території СРСР зазнали величезних втрат.

Далі потрібно розглянути детальніше, що сталося з українською нацією і в якому стані вона перебуває на початку шляху її незалежності.

Далі розглядаються інші поняття даної теми, такі як: міжетнічні відносини, етноцентризм, етнічні стереотипи, етнічне упередження, толерантність тощо.

Словникова робота: етнічна ідентичність, національна самосвідомість, етнічна самосвідомість, міжетнічні відносини, етноцентризм, етнічні стереотипи, етнічне упередження, толерантність.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Що означає поняття “етнічна ідентичність”?
2. Чи є тотожними поняття “етнічна ідентичність” та “національна самосвідомість”?
3. Які існують підходи до розуміння етнічної ідентичності і національної самосвідомості?
4. Яка структура етнічної самосвідомості?
5. Визначте етапи становлення етнічної ідентичності.
6. Визначте соціальні фактори формування етнічної самосвідомості?
7. Які основні підходи до міжетнічних відносин ви знаєте?
8. Опишіть детермінанти міжетнічних відносин.
9. Які механізми міжгрупового сприйняття існують у міжетнічних стосунках.
10. У чому полягає етноцентризм, як соціально-психологічне явище?

Творчі завдання та проблемні ситуації

1. Розробіть план-програму формування толерантності у міжетнічних відносинах.
2. Покажіть на конкретних історичних прикладах, як відбувається формування позитивних та негативних етностереотипів.
3. Опишіть властивості та механізми формування етнічних стереотипів та етнічного упередження.

Теми рефератів

1. Поняття про етнічну ідентичність.

2. Підходи до розуміння етнічної ідентичності і національної самосвідомості.
3. Етнічна самосвідомість та її структура.
4. Етапи становлення етнічної ідентичності.
5. Соціальні фактори формування етнічної самосвідомості.
6. Основні підходи до міжетнічних відносин.
7. Детермінанти міжетнічних відносин: історичні, політичні, соціально-структурні, культурні, психологічні, ситуативні.
8. Механізми міжгрупового сприйняття у міжетнічних стосунках.
9. Етноцентризм, як соціально-психологічне явище.
10. Властивості та механізми формування етнічних стереотипів та етнічного упередження.

Література [2; 3; 4; 18; 23; 31; 39; 47; 49; 54]

Тема 9. Етномовні процеси

Мова, як етнічна ознака та етнічна цінність. Етнічна мова: її ознаки та функції. Етнолінгвістичні процеси та їх специфіка у різних суспільствах. Статус державної мови, як фактор міжетнічної згоди і конфліктності. Лінгвістичні групи в українському суспільстві. Мовна компетентність. Поняття про білінгвізм. Мовна політика в Україні. Мовна ситуація в Україні.

Мета. Сформувати поняття про мову як етнічну ознаку і етнічну цінність та про етномовні процеси.

Методичні вказівки. На початку вивчення теми варто, перш за все, зазначити, що мова є визначальним чинником самоідентифікації особи і є основною етнічною цінністю. Разом із тим, за роки радянської влади українська мова (як і інші мови народів Радянського Союзу) стала неprestижною “мовою села” необов’язковою для вивчення. Так, у 80-х роках ХХ сторіччя набув чинності закон, за яким батьки могли написати заяву до школи про звільнення їхньої дитини від вивчення української мови.

Молода держава відразу ж попідкувалась про відродження мови — вийшли закони “Про освіту”. “Про мови”. 28 червня 1996 року було прийнято нову Конституцію України, у статті II якої йдеться про те, що “...держава сприяє розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів та національних меншин України”. Але відродження мови — це справа не одної доби. У містах України живе покоління українських батьків, які не можуть навчити

рідної мови своїх дітей, оскільки самі нею не користуються. Потрібен час на те, щоб їхні діти самі вивчили українську мову та заговорили нею з своїми батьками.

Словникова робота: етнічна мова, етнолінгвістичні процеси, статус державної мови, лінгвістичні групи, мовна компетентність, білінгвізм, мовна політика, мовна ситуація.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттю “етнічна мова”.
2. Чому мова є етнічною ознакою?
3. Назвіть ознаки етнічної мови.
4. Визначте функції етнічної мови.
5. Чому статус державної мови є фактором міжетнічної згоди або конфліктності?
6. Які лінгвістичні групи існують в українському суспільстві?
7. Що таке “мовна компетентність”?
8. Дайте визначення поняттю “білінгвізм”.
9. Опишіть, яка мовна політика проводиться в Україні.

Творчі завдання та проблемні ситуації

1. Опишіть мовну ситуацію в Україні.
2. Як ви вважаєте: чому в Україні багато противників того, щоб російська мова стала другою державною?
3. Які етнолінгвістичні процеси відбувалися в Україні на протязі XVI – XXI століть?

Теми рефератів

1. Мова, як етнічна ознака та етнічна цінність.
2. Етнічна мова: її ознаки та функції.
3. Етнолінгвістичні процеси та їх специфіка у різних суспільствах.
4. Статус державної мови, як фактор міжетнічної згоди чи конфліктності?
5. Лінгвістичні групи в українському суспільстві.
6. Мовна компетентність.
7. Поняття про білінгвізм.
8. Мовна політика в Україні.
9. Мовна ситуація в Україні.
10. Толерантність у міжетнічних відносинах.

Література [2; 3; 9; 19; 31; 47; 55]

Тема 10. Етнополітика та міграція

Сутність, пріоритети та мета державної етнополітики України. Основні напрями і механізми державної етнополітики. Реалізація державної етнополітики в Україні.

Поняття про міграцію. Біженці та їх права. Репатріація. Переміщені особи. Квота еміграції. Депортація.

Мета. Визначити сутність, пріоритети та мету державної етнополітики України.

Методичні вказівки. Під час вивчення теми, потрібно перш за все з'ясувати сутність поняття "етнополітика". У вітчизняній науці етнополітика визначається як система підходів і практичних дій держави щодо забезпечення розвитку етнонаціональної сфери. У поліетнічних державах із багатонаціональними складом населення етнополітика, як правило, є автономним напрямом управлінської діяльності.

Основними напрямками державної етнополітики України є:

- забезпечення рівних конституційних прав і свобод та рівності перед законом усіх громадян незалежно від їх етнічного походження;
- гарантування повної та рівноправної участі громадян України, які належать до різних етнічних спільнот, у всіх сферах життя українського суспільства;
- забезпечення розвитку культури української нації;
- визнання багатоетнічного характеру українського суспільства і підтвердження та популяризацію своєї культурної спадщини;
- оцінювання внеску етнічних спільнот у розвиток українського суспільства.
- підтримання атмосфери взаєморозуміння і взаємодії між усіма складовими етнонаціональної структури українського суспільства — українською нацією, корінними народами та національними меншинами;
- розв'язання етнополітичних суперечностей і конфліктів мирними засобами;
- стимулювання визнання і поваги членів українського суспільства до культур, релігій, традицій і звичаїв всіх національностей, які проживають в Україні;
- забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови, як державної, в усіх сферах суспільного життя на всій території України;

- гарантування вільного розвитку, використання і захисту російської мови, інших мов національних меншин України;
- сприяння українській діаспорі у збереженні та розвитку національної культури, мови, традицій та звичаїв на основі міжнародного права та національного законодавства країн її проживання;
- визнання прав осіб, депортованих за національною ознакою, на добровільне повернення в Україну, сприяння їх інтеграції в українське суспільство.

На завершення розгляду теми визначаються такі поняття, як: міграція, біженці, репатріація, переміщені особи, квота еміграції, депортація.

Словникова робота: державна етнополітика, міграція, біженці, репатріація, переміщені особи, квота еміграції, депортація.

Питання та завдання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність державної етнополітики України?
2. Які пріоритети державної етнополітики України?
3. Яка мета державної етнополітики України?
4. Як відбувається реалізація державної етнополітики в Україні?
5. Що означає поняття “міграція”?
6. Які права в Україні мають біженці?
7. Що таке “репатріація”?
8. Хто такі “переміщені особи”?
9. Яким чином визначається квота еміграції?
10. Коли застосовують дію, яка називається “депортація”?

Творчі завдання та проблемні ситуації

1. Опишіть основні напрями і механізми державної етнополітики України.
2. Запропонуйте, як можна оптимізувати етнічну ситуацію в Україні?

Теми рефератів

1. Сутність, пріоритети та мета державної етнополітики України.
2. Основні напрями і механізми державної етнополітики.
3. Реалізація державної етнополітики в Україні.
4. Поняття про міграцію.
5. Біженці та їх права.
6. Репатріація.
7. Переміщені особи.

8. Квота еміграції.
9. Депортація, як соціально-політичний феномен.
10. Міграційні процеси у світі.

Література [11; 15; 16; 19; 27; 30; 45; 55; 57]

Тема 11. Міжетнічні конфлікти та їх врегулювання

Поняття про міжетнічні конфлікти. Причини виникнення між-етнічних конфліктів. Типологія міжетнічних конфліктів. Перебіг етнічних конфліктів. Методи та способи врегулювання міжетнічних конфліктів. Поняття про зони міжетнічної напруги. Можливості етносоціології щодо запобігання міжетнічним конфліктам.

Мета. Отримати поняття про міжетнічні конфлікти, причини їх виникнення та способи запобігання.

Методичні вказівки. Останнім часом ми дуже часто зустрічаємось з таким поняттям, як етнічний конфлікт.

Етнічний конфлікт — це форма міжгрупового конфлікту, коли групи із протилежними інтересами поляризуються за етнічною ознакою. Міжетнічний конфлікт відбувається в процесі взаємодії “більшість—меншість” чи на рівні “меншість—меншість”. З поміж тих, хто задіяний у міжетнічному конфлікті, можна виділити таких дійових осіб, як:

- 1) учасники;
- 2) суб'єкти;
- 3) посередники.

Причиною етнічних конфліктів, як правило, бувають етнічні, соціальні, політичні та економічні протиріччя. Загострення етнічного конфлікту супроводжується зростанням етноцентризму, що властивий у тій чи іншій мірі етнічній самосвідомості будь-якого рівня розвитку, посиленням циркуляції у суспільстві негативних етностереотипів та націоналізму.

Завданням етносоціології у цьому зв'язку, є дослідження та визначення конфліктогенних зон у міжетнічній взаємодії та запропонування усіх можливих засобів для попередження конфлікту.

Словникова робота: міжетнічні конфлікти, зони міжетнічної напруги, етноцентризм, явище “призми”.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Як визначити поняття “міжетнічні конфлікти”?
2. Назвіть причини виникнення міжетнічних конфліктів.
3. Опишіть типологію міжетнічних конфліктів.

4. Які ви знаєте фази перебігу етнічних конфліктів?
5. Які існують методи та способи врегулювання міжетнічних конфліктів?
6. Як визначити зони міжетнічної напруги?
7. Які можливості етносоціології щодо запобігання міжетнічним конфліктам?

Творчі завдання та проблемні ситуації

1. Запропонуйте перелік заходів щодо попередження міжетнічного конфлікту.
2. Визначте якомога більше факторів, що стають причиною міжетнічних конфліктів.
3. Запропонуйте план-програму виходу із міжетнічного конфлікту.

Теми рефератів

1. Поняття про міжетнічні конфлікти.
2. Причини виникнення міжетнічних конфліктів.
3. Типологія міжетнічних конфліктів.
4. Перебіг міжетнічних конфліктів.
5. Методи та способи врегулювання міжетнічних конфліктів.
6. Поняття про зони міжетнічної напруги.
7. Можливості етносоціології щодо запобігання міжетнічним конфліктам.
8. Явище ефекту призми.
9. Міжетнічна взаємодія.
10. Причини міжетнічних конфліктів.

Література [2; 3; 7; 8; 19; 26; 31; 52; 55]

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. *Андреева Г. М.* Социальная психология. — М.: Аспект Пресс, 1996.
2. *Арутюнян Ю. В., Дробижева Л. М., Сусоколова А. А.* Этносоциология: Учеб. пособ. для вузов. — М.: Аспект Пресс, 1998.
3. *Бороноев А. О., Павленко В. Н.* Этническая психология. — СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1994.
4. *Бромлей Ю. В.* Очерки теории этноса. М.: Наука, 1984.
5. *Бромлей Ю. В.* Этнология: Учебник для высш. учеб. завед. — М., 1994.
6. *Гіденс Е.* Соціологія. — К., 1999.

7. *Гнатенко П. И., Павленко В. Н.* Этнические установки и этнические стереотипы. — Днепропетровск, 1995.
8. *Грехем Скотт Дж.* Конфликты и пути их преодоления. — К., 1991.
9. *Гумилев Л. Н., Иванов К. И.* Этнические процессы: два подхода к изучению // Социол. исследования. — 1992. — № 1.
10. *Етнічний довідник.* У 3-х частинах. Ч. 2. Етнічні меншини в Україні. // Гол. ред. В. Євтух. К. 1996. — 172 с.
11. *Етнічний довідник.* У 3-х частинах. Ч. 3. Етнополітика в Україні. // Гол. ред. В. Євтух. К. 1997. — 85 с.
12. *Етнічні спільноти України: Довідник.* // Гол. ред. В. Євтух / Ін-т етнічних, регіональних та діаспорознавчих студій. — К.: Фенікс, 2001. — 252 с.
13. *Етнічні спільноти України: етнографічні. Рекомендаційний бібліографічний покажчик.* — К., 2000. — 78 с.
14. *Донченко Е. А.* Социальная психика. — К., 1994.
15. *Євтух В. Б.* Про національну ідею, етнічні меншини, міграції... — К.: СтилоС, 2000. — 236 с.
16. *Євтух В. Б.* Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспекти. — К.: Фенікс, 1997. — 215 с.
17. *Євтух В. Б.* Проблеми етносоціального розвитку: український і світовий контекст. — К.: СтилоС, 2001. — 206 с.
18. *Євтух В. Б., Троцинський В. П., Аза Л. О.* Міжетнічна інтеграція: постановка проблеми в українському контексті. Навч. посіб. — К.: ВПЦ Київський університет. — 2003. — 58 с.
19. *Євтух В. Б., Троцинський В. П., Галушко К. Ю. та ін.* Етносоціологія: терміни та поняття. Навч. посіб. — К.: Видавництво УАННП Фенікс. — 2003. — 280 с.
20. *Завьялов Б. М., Гончаров И. А., Ильин В. И., Семенов В. А.* Человек и этнос: философия, социология, этнология: Учеб. пособ. / Под ред. В. А. Семенова. — Сыктывкар: Изд-во Сыкт-ГУ, 1998. — 76 с.
21. *Касьянов Г.* Теорії нації та націоналізму. — К.: Либідь, 1999.
22. *Кимлічка В.* Лібералізм і права меншин / Пер. з англ. Р. Ткачук. — Харків: Центр освітніх ініціатив, 2001. — 176 с.
23. *Литва Л. О.* До проблеми етнічного менталітету // Вісник: Соціологія. Психологія. Педагогіка. — 1997. — № 4
24. *Лукашевич М. П., Туленков Н. В.* Социология: Учеб. пособ. — К.: МАУП, 1998.

25. *Львовичкіна А. М.* Етнопсихологія: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2002. — 144 с.
26. *Мала* енциклопедія етнодержавознавства. — К., 1996.
27. *Мнацакян М. О.* Нації: психологія, самосознання, націоналізм (Інтегральна теорія). Учеб. посіб. по етносоціології. Изд. 2-е, доп., перераб. — М.: АНКІЛ, 1999. — 249 с.
28. *Націоналізм: антологія*/ Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К.: Смолоскип, 2000. — 378 с.
29. *Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник. У 2 ч.* /Упоряд.: І. О. Кресіна, В. Ф. Панібудьласка. Ч. 2. — К.: Вища шк., 1997. — 704 с.
30. *Обушиний М. І.* Етнос і нація: проблеми ідентичності. — К.: Центр духовної культури, 1998. — 204.
31. *Платонов Ю. П., Почебут Л. Г.* Этническая социальная психология. — СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1993.
32. *Права людини в Україні.* Інформаційно-аналітичний бюллетень Українсько-Американського бюро захисту прав людини: Випуск 21. Права меншин. — К., 1998. — 455 с.
33. *Психологія національної нетерпимости: Хрестоматія* / Сост. Ю. В. Чернявская, М. Н. Харвест. — 1998. — 560 с.
34. *Рудницька Т.* Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін. — Вид. 2-ге. — К.: Ін-т соціології НАН України. — 1998. — 176 с.
35. *Рудницька Т.* Етнос і нація: спроба понятійно-термінологічного розмежування // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 1998. — № 3.
36. *Сикевич В. В.* Соціологія і психологія національних отношеній: Учеб. посіб. — СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 1999. — 203 с.
37. *Скворцов Н. Г.* Этничность: социологическая перспектива // Социол. исследования. — 1999. — № 1.
38. *Смелзер Н.* Соціологія. — М.: Феникс, 1994.
39. *Сміт Е.* Національна ідентичність. — К., 1994.
40. *Соціологічний енциклопедический словарь* / Ред.-координатор Г. В. Осипов. — М.: ИНФРА — М — НОРМА, 1998.
41. *Соціологія: Короткий енциклопедичний словник.* — К.: Український центр духовної культури, 1998.
42. *Соціологія: Навч. посібник* / за ред. С. О. Макеєва. — К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1999. — 320 с.

43. Суліменко О. О. Допитання визначення поняття “етнокультурний простір України // Вісник: Соціологія. Психологія. Педагогіка. — 2003. — № 15.
44. Троцинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі, як історичне і соціально-політичне явище/ Ін-т соціології НАН України. Центр етносоціологічних та етнополітичних досліджень. — К.: Інтел, 1994. — 260 с.
45. Шульга Н. А. Великое переселение: репатрианты, беженцы, трудовые мигранты. — К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. — 700 с.

Додаткова

46. *Бытие* человека в культуре. Опыт этнологического подхода. — К., 1992.
47. *Введение* в этническую психологию/ Под ред. Ю. П. Платонова. — СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1995.
48. Геллнер Э. Нации и национализм. — М., 1991.
49. *Диалог* украинской и русской культур в Украине. // Материалы II Междунар. науч.-практ. конф. (30–31 окт. 1997 г., Киев). — К., 1998
50. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии: Пер. с фр. — М.: Прогресс, 1991.
51. *Життя* етносу: Соціокультурні нариси. Авт. В. Ігнатова та ін. — К.: Либідь, 1997. — 238.
52. Здравомыслов А. Г. Межнациональные конфликты на постсоветском пространстве. — М., 1997.
53. Киричук О. В. Ментальність: сутність, функції, генеза // Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості. Тези доп. та матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. — К., Луцьк, 1994. — с. 7–20.
54. Москалець В. П. Почуття етнічної ідентичності особистості, як фактор державотворення та розвитку громадянського суспільства // Вісник: Соціологія, Психологія, педагогіка. — 2002. — № 12.
55. Перепелкин Л. С., Соколовский С. В. Этносоциология. — Новосибирск, 1995.
56. Тишков В. А. Этнология и политика. Научная публицистика. — М.: Наука, 2001. — 240 с.
57. Троцинський В. П., Шевченко А. А. Українці у світі. — К.: Альгернативи. — 2001. — С. 373–398.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.....	3
Тематичний план дисципліни.....	4
Зміст дисципліни	5
Список літератури	28

Відповідальний за випуск *А. Д. Вегеренко*
Редактор *Г. Я. Куржільний*
Комп'ютерне верстання *С. А. Шередега*

Зам. № ВКЦ-4902

Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк ротатійний трафаретний.

Ум. друк. арк. — 1,86. Обл.-вид. арк. — 0,60. Наклад 50 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

ДП “Видавничий дім “Персонал”
03039 Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. XX

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008 р.